

Gent 25 2005
N O T A E
PRAEHISTORICAE

G e n t - 1 7 . 1 2 . 2 0 0 5
C o n t a c t g r o e p
" P r e h i s t o r i e "
" P r é h i s t o i r e "
G r o u p e d e C o n t a c t F N R S

organisatie / organisation

P h i l i p p e C r o m b é

Vakgroep Archeologie en Oude
Geschiedenis van Europa
Universiteit Gent
B l a n d i j n b e r g 2
B E - 9 0 0 0 G e n t (B e l g i ë)

Philippe.Crombe@UGent.be

coördinatie / coordination

Philippe Crombé

Marc De Bie

Ivan Jadin

Marcel Otte

Michel Toussaint

Philip Van Peer

Een kuil van de Stein-groep op de *Hof van Limburg* (gem. Sittard-Geleen, prov. Limburg, NL) en haar regionale context

Leon VAN HOOFF & Ivo VAN WIJK

Samenvatting

In 2003 is tijdens een vlakdekkende opgraving van 1 ha, ruimtelijk gescheiden van de ijzertijd- en Romeinse sporen op het terrein, op de locatie *Hof van Limburg* (gem. Sittard-Geleen, prov. Limburg, NL) een cluster neolithische sporen aangetroffen. Het cluster bestaat slechts uit een grote kuil en een drietal paalsporen. Een datering op houtskool uit de kuil en het aangetroffen aardewerk bevestigen een datering in de tweede helft van de Stein-groep. Een functionele interpretatie van de kuil is zeer moeilijk en toont ons opnieuw hoe groot de kennislacune betreffende de Stein-groep is.

Trefwoorden: Neolithicum, Stein-groep, Limburg (NL), lösszone, nederzetting.

1. Inleiding

In februari-juni-juli 2003 is door Archeologisch Onderzoek Leiden BV (Archol) in eerste instantie een verkennend archeologisch onderzoek en op basis van die resultaten een definitief onderzoek uitgevoerd op de locatie *Hof van Limburg* in de gemeente Sittard-Geleen (prov. Limburg, NL). Tijdens dit onderzoek is ongeveer 1 ha vlakdekkend opgegraven. Centraal in dit onderzoek stond een erf uit de vroege ijzertijd, waarvan een deel nog op te graven valt. Verder werd ook een schuur uit de Romeinse tijd aangetroffen. Tijdens het karterend vooronderzoek uitgevoerd door RAAP, waren echter ook enkele vuursteenfragmenten aan het oppervlak opgeraapt. Vanwege deze vondsten werd één proefsleuf doorgetrokken tot de vondstlocatie daarvan. In eerste instantie werden hier slechts enkele vage sporen gevonden. In de uitbreiding die ter plaatse van deze sporen werd gegraven, bevond zich echter een grote kuil waarin aardewerk van de Stein-groep werd aangetroffen. Deze vondst rechtvaardigde een uitgebreider onderzoek op deze locatie. Doordat dit vervolgonderzoek vlakdekkend uitgevoerd werd – ook tussen de hier te behandelen kuil en het ijzertijderf die ruimtelijk gescheiden zijn – zijn er veel gegevens beschikbaar over de directe context van de kuil (rondom de kuil is 60-70 m naar het noorden en oosten en 30-40 m naar het zuiden en westen onderzocht). Dit is totnogtoe een zeldzaamheid voor de Stein-groep.

2. Een nederzetting van de Stein-groep?

De tot de Stein-groep te rekenen sporen bestaan uit een klein cluster waarvan de in het proefsleuven-

onderzoek herkende grote kuil de kern vormt. In het verlengde van deze kuil bevonden zich een drietal paalsporen die qua vulling sterk vergelijkbaar waren en waarvan er één ook een scherf van Stein-aardewerk heeft opgeleverd. Uit dit spoor is een monster onderzocht op botanische resten hetgeen een hazelnootdop heeft opgeleverd (determinatie prof. dr. C. C. Bakels, Faculteit der Archeologie, Universiteit Leiden). Dit is de eerste botanische rest überhaupt uit een Stein-context! De kuil meet in totaal ongeveer 6 bij 6 m, waaraan nog een 2 m lange, smalle en ondiepe uitloop (mogelijk een erosiegeultje) verbonden is, en bestaat uit een buitenkuil die relatief snel na het uitgraven is dichtgegooid. Doordat die dichtgegooid was met het materiaal dat er kort van te voren uitgehaald was, bleek deze buitenkuil met name herkenbaar doordat korrels bovengrond naar beneden verplaatst waren en door het feit dat hier de bodemvorming uit het Allerød verstoord was. Deze bodemvorming was verder op dit deel van de onderzoekslocatie, dat het laagste deel van het terrein vormt, goed bewaard onder een dun colluvium [interpretatie bodemkundige profielen E. Meijs (Provincie Limburg)]. Na opvulling van de buitenkuil zijn waarschijnlijk twee plekken opengebleven, hoewel die ook naderhand uitgegraven zouden kunnen zijn. De grootste van deze meet ca. 3,3 x 1,8 m en vertoont met name in de onderste regionen een redelijk houtskoolrijke vulling. Dit houtskool blijkt niet vermengd met verkoolde resten van granen of andere gewassen (onderzoek prof. dr. C. C. Bakels). Het houtskool bestaat voor ruim 50 % uit hazelaar, gevolgd door esdoorn, es, eik, zoete of zure kers, sleedoorn en lijsterbes (Vorst & Vermeeren, 2005). De vulling van de kuil is als vuilgrijs te karakteriseren, hetgeen sterk afwijkt van de bruinige

vulling van bandkeramische sporen in de regio en van de lichtgrijze sporen uit de IJzertijd.

Ca. 5-10 cm boven de bodem van de rechthoekige kuil, die een iets aflopende bodem vertoont, bevindt zich een schervenpakket. Aan de randen van dit pakket zijn nog grote scherven bewaard, waaronder zich passers bevinden die afkomstig zijn van de tegenovergestelde buitenkanten van dit pakket. In het midden zijn daarentegen alleen kleinere scherven bewaard. Het feit dat zeer grote aan elkaar passende randfragmenten aan tegenovergestelde kanten van de kuil zijn aangetroffen, wijst erop dat het materiaal niet als complete potten maar als scherven op de grond terecht is gekomen. Als verklaring voor deze waarneming werd gedacht dat het materiaal - nadat de kuil al enige tijd in gebruik was (waardoor zich de onderste vulling gevormd had) - ter versteviging van de waarschijnlijk inmiddels drassig geworden bodem was aangebracht. Gedurende de daarop volgende periode van gebruik van de kuil zouden die scherven vertrapt zijn. Dit zou intensiever in het centrale deel van de kuil zijn gebeurd dan aan de randen. Er werd derhalve gedacht aan de mogelijkheid van een werkkuil, vergelijkbaar met de middeleeuwse hutkommen. Om deze hypothese te testen werd micromorfologisch onderzoek van een dwarsdoorsnede van de kuil

uitgevoerd (onderzoek Richard Exaltus, toentertijd ALTERRA). Dit onderzoek heeft aangetoond dat de kuil geleidelijk aan is opgevuld, waarbij sprake is geweest van verschillende stabiele fases. In die stabiele periodes zijn slemplagen ontstaan en hebben dierlijke graaactiviteiten hun sporen achtergelaten. Er zijn echter geen aanwijzingen voor een vertrapping en aanstamping van de bodem of van lange stabiele fases. Het houtskool is niet in primaire context aangetroffen: rond het houtskool zijn geen sporen van verbranding (roodgegloude grond, e.d.) zichtbaar en het moet derhalve met het sediment en aardewerkafval in de kuil terecht zijn gekomen. Een functie van werkkuil kon derhalve niet bevestigd worden.

Andere geopperde interpretaties voor de kuil zijn een ingegraven huis, een grafkuil, een afvalkuil of een rituele kuil. Tegen een ingegraven huis spreekt het feit dat geen enkel huishoudelijk afval zoals verkoolde granen, maalsteenfragmenten of vuursteensplinters zijn aangetroffen, behalve dan het aardewerkpakket. De mogelijkheid om de kuil te koppelen aan het grafritueel wordt met name ingegeven door de verklaring gegeven aan het enige goed vergelijkbare complex dat is gepubliceerd: de ca. 2 bij 3 m grote kuil van de Kraaienberg waarin 7 potten van Stein-aardewerk zijn aangetroffen, evenals enkele scherven van standvoetbekers die op

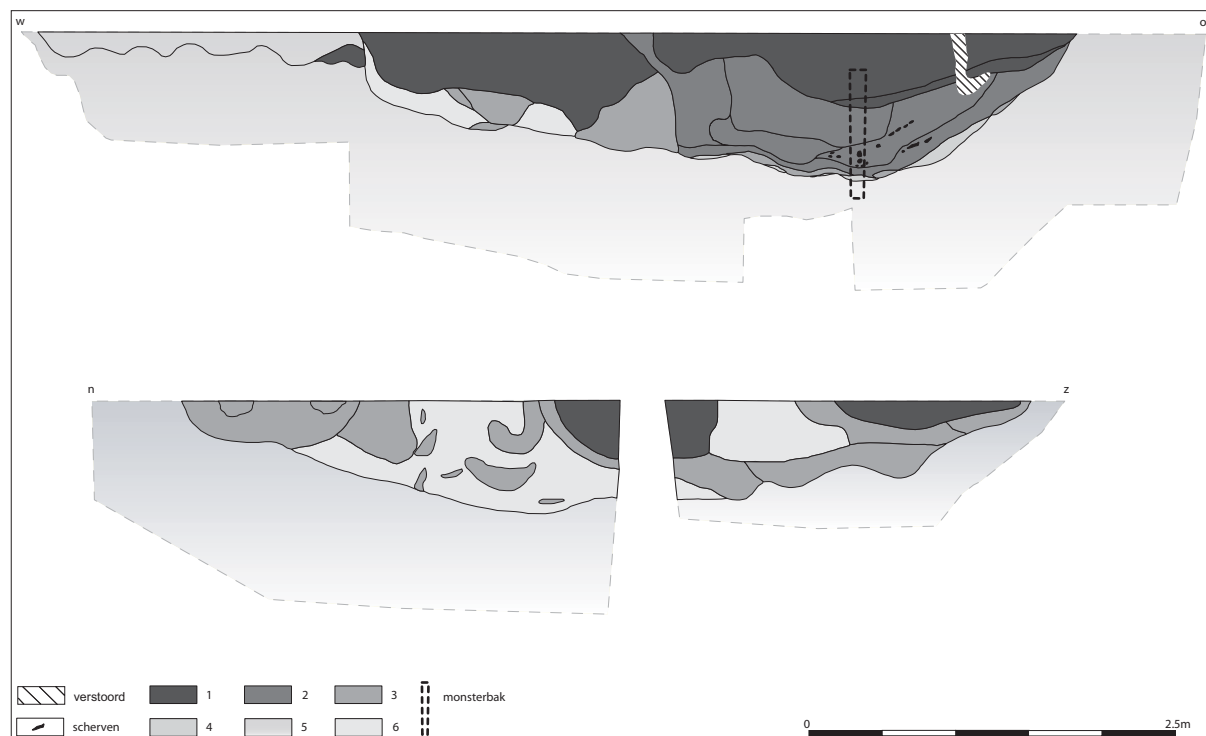

Fig. 1 — Profiel van de Stein-kuil aangetroffen te Sittard/Geleen - Hof van Limburg. 1: lichtgrijze vulling kuil (nazak); 2: vuilgrijze vulling met houtskool (primaire vulling kuil); 3: vulling rond vondstrijke kuil in buitenkuil en primaire vulling tweede binnenkuil; 4: vulling buitenkuil; 5: colluviumachtige vulling uitloper spoor (erosiegeul?); 6: ongestoorde löss.

een vergelijkbare datering van beide complexen wijzen (Louwe Kooijmans & Verhart, 1990; voor de datering van het hier behandelde complex zie verderop). Het ontbreken van crematieresten, het feit dat de optie als grafkuil ook voor de Kraaienberg maar bij gebrek aan beter is gekozen, het feit dat het materiaal er in stukken in terecht is gekomen (gezien de verspreiding van enkele randfragmenten) en het ontbreken van grafvondsten als bijlen of pijlspitsen zoals ze uit het ganggraf van Stein bekend zijn, doet ons echter ook aan deze interpretatie twijfelen. In een afvalkuil zouden we opnieuw een grotere diversiteit aan materiaal verwachten. Ook voor een rituele kuil hebben we feitelijk weinig aanwijzingen, hoewel het gefaseerde uitgraven van het complex met allereerst de grote buitenkuil, niet eenvoudig verklaard kan worden. De paalsporen

gelegen voor de korte zijde van de kuil zouden kunnen duiden op een overkapping van het complex.

3. Materiële cultuur en datering

Het aardewerk dat geconcentreerd onderin de kuil werd aangetroffen bestaat uit grof met kwartsgruis gemagerd materiaal, met grotendeels gegladde buiten- en binnenzijden. Een deel van het materiaal kan gereft worden en lijkt van 2-4 potten afkomstig te zijn. Van twee potten zijn randfragmenten bewaard en kan een redelijk deel van de potvorm gereconstrueerd worden. Hoewel beide het typische S-vormige profiel en de grove mageringswijze van de Stein-groep kennen en relatief groot zijn, tonen zij grote verschillen in dikte en

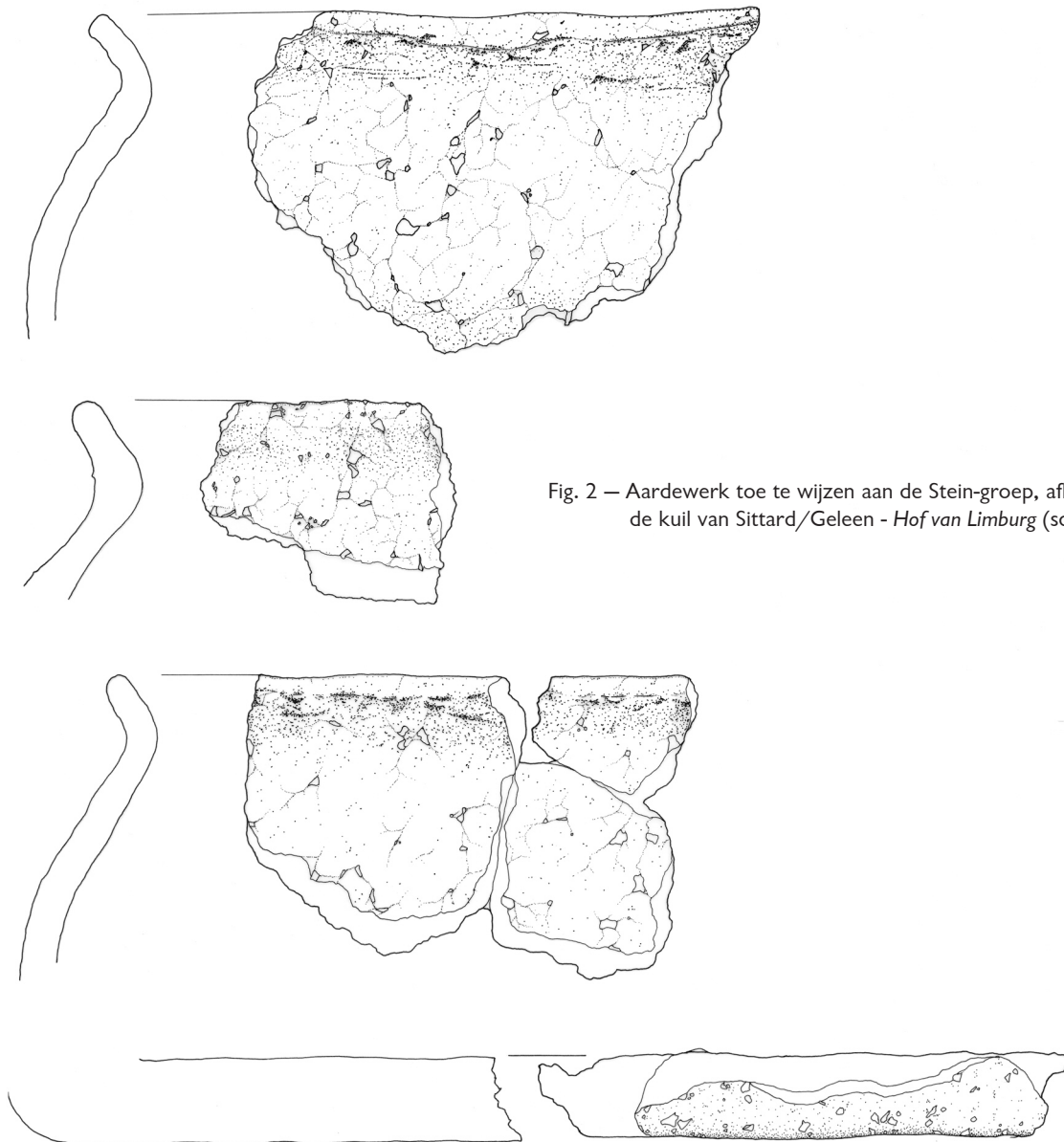

Fig. 2 — Aardewerk toe te wijzen aan de Stein-groep, afkomstig uit de kuil van Sittard/Geleen - *Hof van Limburg* (schaal 1/2).

afwerking van de rand en de wand. De ene pot kent een donkerbruin tot zwarte wandkleur en is dunwandig en fijn afgewerkt, met een vlak afgewerkte dunne rand. De andere pot heeft een rood-beige wandkleur, is zeer dikwandig en kent een vrij plumpe afwerking van de rand (fig. 2).

Tussen en direct boven het aardewerk werd ook het grootste deel van het houtskool verzameld. Enkele houtskoolfragmenten die tussen het aardewerk waren aangetroffen zijn direct na afronding van het proefsleuvenonderzoek als C14-monster opgestuurd. Hieruit kwam een datering die in de tweede helft van de Stein-groep valt en die vrijwel gelijktijdig is met de datering van de kuil uit Maastricht-Randwyck (fig. 3 en tabel 1). Momenteel wordt nog een tweede C14-monster geanalyseerd. Tijdens het houtskoolonderzoek door BIAx is een selectie gemaakt van jong hout (meer precies van sleedoorn) om een C14-datering te verkrijgen waarbij een oud-houteffect uitgesloten kan worden. De C14-datering vormt er opnieuw een bewijs voor dat in Zuid-Nederland de Stein-groep doorliep ten tijde van de Enkelgraf-cultuur in Noord-Nederland. Het voorkomen van enkele graven met standvoetbekers als te Swalmen en op de Teverener Heide (bij Brunssum net over de grens in Duitsland gelegen) blijft daardoor een zeer intrigerende situatie

(voor een overzicht van beker-vondsten in Limburg en directe omgeving: van Hoof, 2000: 34-46).

Op de vindplaats werden nog een tiental vuurstenen artefacten aangetroffen. Het gaat hierbij o.a. om twee hoge, driehoekige pijlspitsen met vlakdekkende retouche, een fragment van een spitskling en een grote zijkrabber. Dit materiaal is verspreid over het hele terrein aangetroffen, deels in het colluvium, deels in ijzertijd- of moderne sporen. Voor de pijlspitsen en een deel van het andere materiaal wordt aan een datering in de Bischheim-fase gedacht [(mond.med. Fred Brounen en José Schreurs (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek)]. Een directe relatie met de sporen van de Stein-groep is derhalve noch op ruimtelijke gronden, noch op basis van de vuursteentypologie te leggen.

4. Regionale context

De vindplaats *Hof van Limburg* bevindt zich centraal op het Graetheide-plateau op slechts 4,5 km van het naamgevend ganggraf van Stein. Sinds de ontdekking van dit ganggraf is er feitelijk weinig onderzoek gericht op de Stein-groep geweest in Limburg. Vlak over de Maas werd in Geistingen een

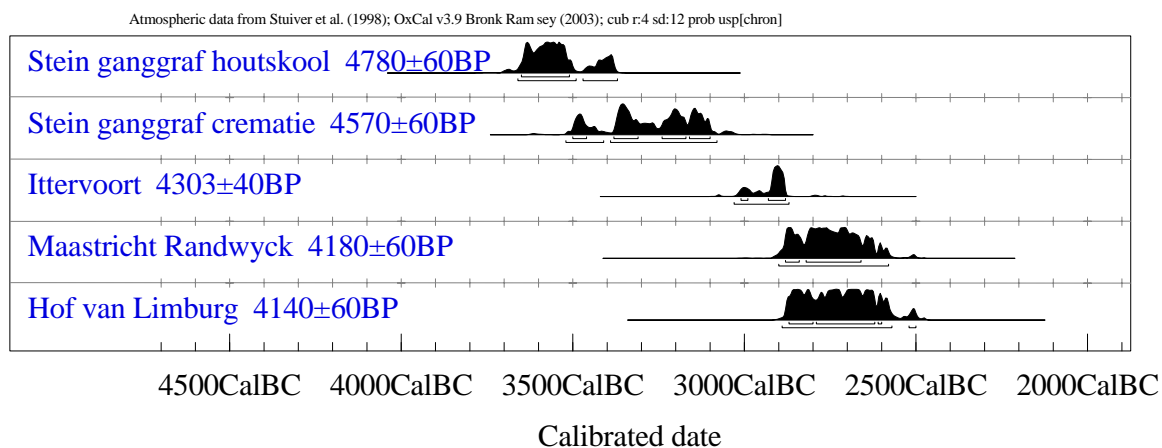

Fig. 3 – Curves van de beschikbare C14-dateringen van de Stein-groep.

Vindplaats	materiaal	Datering BP	Gecalibreerd BC	Nummer
Stein – ganggraf	houtskool	4780±60	3650-3525	GrN-4831
Stein – ganggraf	crematie	4570±60	3425-3325	
Ittervoort	houtskool	4303±40	3019-2877	UtC-1478
Randwyck	houtskool	4180±60	2890-2660	GrN-14237
<i>Hof van Limburg</i>	houtskool	4140±60	2885-2496	GrN-27837

Tabel 1 – De beschikbare C14-dateringen van de Stein-groep.

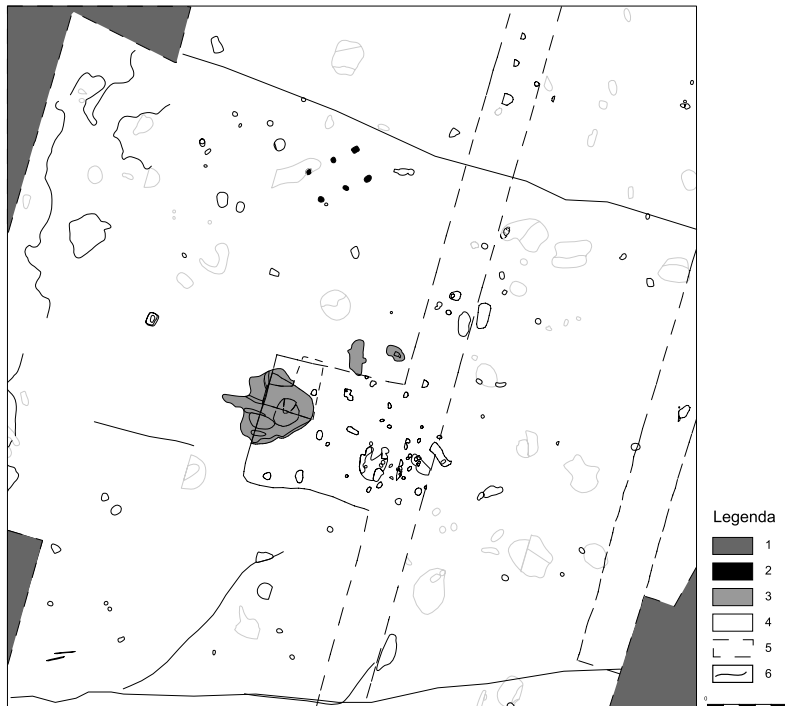

Fig. 4 – Sittard/Geleen-*Hof van Limburg*. Detail opgravingsplattegrond rond Stein-kuil. 1: niet onderzocht; 2: Romeinse sporen; 3: sporen Stein-groep; 4: sporen niet nader te dateren; 5: locatie proefsleuven; 6: begrenzing bodemlagen (m.n. centrale laagte terrein, in lichtgrijs natuurlijke sporen (m.n. boomvallen).

complex aangetroffen en recentelijk zijn de vindplaatsen Helden-*Panningen*, Haelen, Hunsel en Ittervoort onderzocht (vgl. Schreurs, 2005). Het gaat in de meeste gevallen net als bij de eerste vindplaats van het “Midden-Neolithicum van Limburg” – zoals de Stein-groep eerst werd genoemd – te Koningsbosch om *scatters* van vondstmateriaal. Van de hier vermelde vindplaatsen heeft alleen Ittervoort een tweetal kuilen opgeleverd (Drenth, Heijmans & Keijsers, 2003). Het is verder met name de regio Maastricht geweest waar enkele interessante complexen werden onderzocht. Het gaat hierbij om een kuil uit Maastricht-*Randwyck* (Dijkman, 1987) en om een complex te Maastricht-*Hoogenweerth* waarin veel bot-materiaal, een vuursteenbewerkingsplaats en verschillen-de grondsporen werden aangetroffen (Brounen, Knippels & Orbons, 1990).

Uit de directe omgeving zijn behalve het ganggraf van Stein slechts enkele vindplaatsen van de Stein-groep bekend. Een vindplaats met veel potentieel is gelegen te Graetheide-*Hoogenberg* (van Hoof, 2000, catalogus). Hier is aan het oppervlak een complete bodem van zeer sterk kwartsverschraald aardewerk gevonden. Verder komt ook in het vuursteenmateriaal duidelijk midden- of laat-neolithicisch materiaal voor (o.a. denneboomspitsen) en uit de onmiddellijke omgeving zijn verschillende “Buren-bijlen” bekend. De vindplaats ligt op een terrein met monumentstatus. Een andere interessante vindplaats is in 1948 bij bouwwerkzaamheden ontdekt te Sittard-*Overhovenerheide* (St. Rosastraat) (van Hoof, 2000: catalogus). Hier

werd een kuil van vergelijkbare afmetingen als die van *Hof van Limburg* aangetroffen. Uit het spoor is grof kwartsgemagerd aardewerk en enig vuursteen verzameld. Opvallend is dat ook deze kuil een vuilgrijze vulling kent, waarover men zich toen verbaasde gezien de verwachte kleur van een neolithicisch spoor. Daarbij realiseerde men zich blijkbaar niet dat tussen de bandkeramiek en de Stein-groep er evenveel tijd was geweest om de invloed van bodemvorming andere resultaten op te laten leveren als tussen de Stein-groep en de ijzertijd. Helaas is van Giffen, die ingeschakeld werd door de archivaris van Sittard, dhr. Offermans, nooit tot een opgraving van het terrein gekomen, aangezien er sprake was van meerdere kuilen en men ook deze kuil deels heeft laten zitten voor dit verwachte vervolgonderzoek. Verder is er helaas ook nooit iets gebeurd met het genomen houtskoolmonster. Vooral deze vindplaats roept veel vragen op: zouden die andere kuilen ook tot de Stein-groep gerekend moeten worden? Zou dat betekenen dat we hier met een vindplaats te maken hebben die eerder aan ons beeld van een nederzetting voldoet? Helaas is het gebied nu voor het grootste deel bebouwd, maar gezien de geringe funderingsdiepte van huizen op de löss betekent dat mogelijk niet dat alles al verloren is.

5. Conclusie

Het onderzoek op *Hof van Limburg* confronteert ons er opnieuw mee hoe weinig we feitelijk weten van

de Stein-groep. De aangetroffen hazelnootdop is de eerste macrorest uit de hele cultuurgroep, de C14-datering is pas de vijfde en wanneer straks de tweede datering van *Hof van Limburg* beschikbaar is, komt 1/3 van de dateringen van de Stein-groep van deze vindplaats! Voor de voedsleconomie zijn verder alleen botresten uit Maastricht-*Hoogenweerth* die echter nog niet nader gepubliceerd zijn (Brounen, Knippels & Orbons, 1990), en aanwijzingen voor akkeraanleg in het pollenspectrum van Maastricht-*Randwijck* beschikbaar (Bakels, Alkemade & Vermeeren, 1993: 40-41). De hoeveelheid sporen die van deze cultuurgroep bekend is, valt net niet meer op één hand te tellen en bestaat vrijwel uitsluitend uit geïsoleerde kuilen (voor zover de opgravingen al grootschalig genoeg waren om daarover uitspraken toe te staan). Er is dus duidelijk sprake van een kennislacune die ondanks de resultaten van een aantal recente opgravingen als *Hof van Limburg*, Ittervoort (Drenth, Heijmans & Keijzers, 2003), Haelen, Hunsel en Helden-*Panningen* nauwelijks opgevuld wordt. Betekent dit dat de vindplaatsen van deze cultuurgroep toevallig vrijwel nooit aangesneden worden in moderne bouwplannen? Of dat onze verkennings-methodes niet geschikt zijn om ze op te sporen? Of dat we met een cultuur te maken hebben die zo anders is dan wat wij verwachten van een neolithische (lees stabiele, agrarische) samenleving, dat we dingen willen hebben die er niet zijn? Vooral omdat de materiële cultuur van de Stein-groep zo sterk lijkt op die van de Vlaardingencultuur waarvan huisplattegronden bekend zijn uit bijvoorbeeld *Haamstede-Brabers* (Verhart, 1992), wordt verwacht dat dit laatste niet het geval is. Een nadere beschouwing van de regionale context heeft getoond dat er wel een enkele locatie is waar nader onderzoek meer inzicht zou kunnen bieden in de Stein-groep. Een inventarisatie van neolithisch materiaal uit amateur-collecties in de regio Oss door één van ons (LvH), heeft eveneens een veelbelovende vindplaats opgeleverd. Het zou uit wetenschappelijk oogpunt te verantwoorden zijn dergelijke vindplaatsen op te graven voordat ze volledig verploegd worden of de sporen door bodemvorming vervaagd zijn (vgl. Arts & van de Wijdeven, 2002: 68-69).

Bibliografie

ARTS N. & VAN DE WIJDEVEN W., 2002. Meerhoven, de opgraving van een prehistorisch landschap in Eindhoven (Nl.). *Lunula*, 10: 67-71.

BAKELS C. C., ALKEMADE M. J. & VERMEEREN C. E., 1993. Botanische Untersuchungen in der Rössener Siedlung Maastricht-Randwijck. In: Kalis A. J. & Meurers-Balke J. (red.), *7000 Jahre bäuerliche Landschaft: Entstehung, Erforschung, Erhaltung – zwanzig Aufsätze zu Ehren von Karl-Heinz Knörzer*, Köln: 35-48.

BROUNEN F. T. S., KNIPPELS B. & ORBONS J., 1990. Neolithische afvalkuilen en sporen van bijlproductie bij Hoogenweerth. *Publications de la société historique et archéologique dans le Limbourg*, 126 : 212-213.

DIJKMAN W., 1987. Maastricht – Randwyck. *Notae Praehistoricae*, 7/1987: 6-7.

DRENTH E., HEIJMANS H. & KEIJZERS D., 2003. Sporen van de Stein-groep te Ittervoort, gemeente Hunsel, provincie Limburg, Nederland. *Notae Praehistoricae*, 23/2003: 135-140.

LOUWE KOOIJMANS L. P. & VERHART L. B. M., 1990. Een middenneolithisch nederzettingsterrein en een kuil van de Stein-groep op de voormalige Kraaienbergrug bij Linden, gemeente Beers (N.-Br.). *Oudheidkundige mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, 70: 49-108.

SCHREURS J., 2005. Het midden-neolithicum in Zuid-Nederland. In: Deeben J., Drenth E., van Oorsouw M.-F. & Verhart L. (red.), *De steentijd van Nederland*. *Archeologie*, 11/12: 301-332.

VAN HOOFF L. G. L., 2000. *Filling black holes: leven, sterven en deponeren in de metaaltijden van Zuid-Limburg*. Leiden (doctoraal-scriptie).

VERHART L. B. M., 1992. Settling or trekking? The late neolithic house plans of Haamstede - Brabers and their counterparts. *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, 72: 73-99.

VORST Y. & VERMEEREN C., 2005. Houtskoolonderzoek aan een kuil uit de Late Stein-periode (2900-2500 cal. BC); vindplaats Sittard/Geleen-Hof van Limburg, gemeente Sittard. *Blaxiaal*, 227, Zaandam.

Leon van Hoof
Ivo van Wijk
Archol BV
Postbus 9515
NL - 2300 RA Leiden
L.vanHoof@archol.nl
LeonvanHoof@yahoo.com
I.vanWijk@archol.nl